

TOPIC: TRADITIONAL FISHING
(BALOLO)

INFORMANT: ESIROMI RATU

PLACE OF ORIGIN: BUKAMA VILLAGE
YASAWA

PLACE OF INTERVIEW: BUKAMA VILLAGE

DATE: 10 / 5 / 83.

INVESTIGATOR: JOVILISI TUIITECI.
TR

22 E rawa ni o tukuna vei au, se mo talanoataka ki vei au, na kena dau vakarautaki se na kena dau qolivi na balolo, e na nomudou vanua oqo i Bukama?

Vinaka vakalevu Tuiteci. Ni bula vinaka na turaga kei Viti, au kila ni rawarawa na noda rogoca, na i talanoa me baleta na balolo. E rua tiko na vula i balolo e Viti, i Yasawa, e tolu tiko. Na i matai, i Yasawa, na Sepiteba. Na balolo, e vakatokai me kena balolo na Tui Yasawa. Na i karua, na Okotova, na vula i balolo lailai. Na kena i katolu na vula i balolo ~~iki~~ levu, e na vula ko Noveba. Na Okotova Tui, sai koya na balolo, ka dau vakarautaki, deivaki, e na kena cabe mai e Bukama. Na kena vaka rautaki, e sa qaravi, e sa dau tei na kena kakana. E tei na vudi, na uvi, vei ira e ra sa dau kilikili tiko, me vaka na loma ni yabaki oqo, e ra sa maroroya tiko, na nodra lewe ni uvi lelevu.

E kena i balebale, e na vakatoka na qase, me i coi ni balolo. E
E sa dau maroroi, ka ka dredre me vakayagataki. Na balolo, e
dua na ka e namakitaki e Bukama, e tu na veiyasewase ni kena
qaravi na balolo, e Bukama. E tu na kena Bete, e tu talega na
kena Matanivanua. Ia, na balolo, e dau namakitaki, sa i koya na
vula ko Okotova. Au vakabauta talega, ni koto talega ko Bukama,
e na sala ni balolo, e na noda yanuyanu e na yatu yasawa balabalavu.
Na kena i balebale, ni veiyabaki taucoko, e dau tagavi ga na
balolo e Bukama. Na kena veibaravi, e dau vakasinaiti, e na
balolo. Oqori, na noqu vakasama, niu vakasamataka tiko, ni o
Bukama, e koto donu tiko, e na sala e muria mai na balolo. Ia,
e sa tu na kena i wasewase ni kena qaravi mai na balolo. Ia,
na balolo talega, e sa tu e so na kena i vakatakilakila. Ni
da yacova na vula ko Okotova, ni da yacova na i matai ni macawa,
e sa tekivu me tara tu na noda vanua, e dua na cagi kaukauwa, e
na i matai ni macawa. E rawa ni sega ni na soko kina na waqa.
E seuseua na wasawasa, rerevaki na kaukauwa ni cagi, e ra dau
vakatoka na qase, ni cagi oya, e vakatokai e na vosa ni noda
vanua, oqo na sabalavu. Ni liwa tiko na cagi oqo, e me rauta
beka e ra rua na macawa. Ia, na kena kaukauwa ni cagi, e vaka
domobula. Ia, o ira na qase, e ra dau nuidei tiko, ka ra kaya,
oqo e sa balavu. Ni sa voleka na gauna me raici kina na vaka
takilakila naba dua ni balolo, e dua tiko na tobu, ko na tobu ka
tiko e na yasa ni koro oya, e yacana tiko na diva. Ni cabe mai
na vula e na mataka, ni donuya mai na vanua oya, me donuya na
tobu oya, e sa macala saraga, ni mataka, e sa na tagavi kina na
balolo. Oya, na kena i vakaraitaki i macawa. O iratou na bete,

e atou raica tiko na vula, ni cabe cake mai, kevaka e sa siga na vanua, e sa donuya na tobu mai diva, e vakatokai oya, ni mataka, e sa na tagavi na balolo. Ni sa biuta na nona i tikotiko na Bete, me laki raica na i vakatakilakila ni balolo, na i vaka takilakila ni balolo oqo, e tiko mai e na vanua vaka Yasawa. Na yaca ni vanua oya, mai Nayavimarawa, mai Cuvu. E tiko e na nodratou qele, na daveta, na i vakatakilakila ni balolo. Na balolo oqo, na kena i vakatakilakila, e vaka na tina ni namu. Na uluna e levu, na buina e lailai. Ia, e dua ga na kedrau veisivi, ni viavia levu vakalailai, na i vakatakilakila ni balolo, ka lailai vakalailai na tinani namu. Na tobu talega oqo, e sega tale ga ni dau rairai mai kina na i vakatakilakila oqo, e na loma ni dua na gauna. E rairai ga, e na mataka, e na gauna e sa vakarau taga kina na balolo. Ia, na i vakatakilakila oqo, na kena vaka sama vei ira na qase, e na ka e ra dau tukuna o ira na qase, ni tekivu mai e na limasagavulu ka kau cake, oya na i vakatakilakila ni sega na balolo. Iimasagavulu na ulevu, ka kau cake, me lai yacova sara na dua na drau, oya e sega ni levu na balolo, se e se sega saraga na balolo. Ia, kevaka me tekivu mai na limasagavulu, ka kauta sobu e na dua, oya na balolo levu. Oya na i matai sara ga ni vakatakilakila. Ni sa raica rawa na bete na balolo, e sa maroroya, e sa ologa e na dua na drau ni vudi, me kua ni dua e yali. E sa na qai gole sobu mai, me na mai vakawaqa, e dua na i binibini buka, me baleti Yasawa i Rara. O Yasawa i RARA, e sega ni dau kau na i tukutuku. E dau vakayagataki ga na kubou, ni sa voleka ni tagavi na balolo. O ira mai Yasawa, ni ra dau raica na vanua oya, e ra raica ni kuvu kina na buka, e ra na

tukuna sara, na balolo e na tagavi ni mataka. E sega ni vaka dewataki na kena i tukutuku, e sega ni na cicivaka na tamata, e vakadewataki walega na kubou. Oya, na vakatakilakila, se na i tukutuku ni balolo, ni vakarau taga, vua na koro levu mai Yasawa i Rāra. Na kena vo ni koro, ni sa yaco mai na Bete e na mataka oya, e sa na vakadodonu sara ki na nodratou i tikotiko. Vakai tokatoka, e ratou sa tiko kina, o ratou nalewe ni tokatoka. E ratou sa na tiko kina, na nona lewe ni tokatoka. E ratou sa na tiko kina, e sa na vakarautaki tu, na ka e baleta na ululevu. E ratou sa na mata karawataka tiko, na ka e baleta na ululevu. E rawa ni ratou reguca, e caka rawa yani na vudi, se na uvi, se dovu, ia na matakawawa oya, e sega ni lai kau mai e na dua na i teitei. E ratou tea ga e na loma ni dua na yabaki, ni dua na balolo. E sa tei rawa, e na gauna ga e sa yaco mai kina na i vakatakilakila ni balolo, na ululevu, e ratou sa na qai lai taura mai. E ratou na soqoni ga vakaitokatoka, e ratou na lai raica, ka ratou reguca, ka ratou matakawataki koya. Oti, e ratou na qai solega, e ratou na qai kauta ki na kena i bulubulu. E tiko na nona i bulubulu. E dua ga na vatu. Kevaka o ni vinakata mo ni lai raica, me oti oqo, daru qai lai raica. E tiko e dua na vatu, ni ratou sa yaco kina, e ratou kilica tani na vatu, e ratou biuta na ululevu, e ratou qai biuta tale na vatu. Na i bulubulu ni ululevu makawa, me yacova mai na gauna ni kua. Ni sa na yaco mai, e sa na qai dewa sobu na kena i tukutuku. Dewa i Dalomo, dewa i Teci, dewa sara i Tamusua. E na vakaraitaki na ululevu, e tukuni talega ni mataka, e sa na vakarau kina me sa na tagavi na balolo. E sa qai yacova na loma ni koro o Bukama,

e sa na qai tukuni. E sa qai vakavakarau na marama. E vula na kena lawa vou, caka na draudrau, na kena kato vou, e ra riva ni ra cakacaka tiko na marama, me yacova na siga. Ni sa vaka vakarau na taga balolo. Mai Bukama, na balolo, e sega ni lako e na dua tale na baravi. E siro sobu ga e na nodra matasawa qo, me waraka tu na balolo. Ia, e na veiyasanakece, e sinai kinana balolo. Koya gona, au talanoataka tiko kina ki vei iko, me u tukuna vei iko, au vakabauta, ni sala ni balolo, e koto e na Yasawa i cake, e tiko donuya saraga nakoro o Bukama. Oya na noqu vakabauta. E sega ni rawa ni ka dina, ia e noqu vakabauta ga. Ia, au sa vakabauta ga, ni o Bukama ga, e koto kina na sala ni balolo. Ni sa dromu namata ni siga, e sa na ruru kina e dua na cagi kaukauwa. Ni sa voleka tiko mai na balolo, e na ruru e duana cagi kaukauwa, me qai rauta toka na ono na kaloko e na yakavi, e sa na ruru. E ra tukuna na qase, oqo na saleka. Ia, ni sa ruru oti na i karua ni cagi oqo, e sa oti na kena ruru, e na gauna e sa cabe kina na vula, me sa cabe vakamalua mai kina na vula, e sa qai basika tale mai e dua na tokalanu. Oya, e rauta beka ga e dua na auwa. E ra dau tukuna na qase, oqo na cagi e kauta mai na balolo, e dau kauta mai na balolo, mai na gusu ni daveta, ki naloma nibalolo. E vakatokai e nakena vosa vaka Yasawa, ~~ix~~ oqo na cagi ni vakarusu. E ra sa kauta mai na balolo, ki na nodra matasawa. Ia, na tikina tale ga oya, o Matanivanua, me baleta na balolo, e sa tiko e na baravi oya. E takiva tiko na waitui. E takiva tiko na waitui, kevaka e sega na balolo, e na dabe tiko ga. Kevaka e sa takiva na wai, e sa raica na ligana ni sa balolo, e sa na biuta tu na balolo, e sa na

qai cici ki nakoro. E na kaila, kaila vakatolu. E na kaila e na mua ni koro oya, e na mua ni koro oya, e na cici. E na qai tukuna tiko e nakena vosa vaka Yasawa, ni yadra, ni yadra na marama, sa veto na balolo. E na gauna oya, e ra sa na qai yadra cake kina na marama, e ra taura na nodra kato, na nodra noke, kēi na nodra lawa, me ra siro sobu, ki matasawa, me ra gole ki na vanua e dau tagavi kina na balolo. Ia, mo kila ga Tuitedi, na balolo, na vuni nodra lako e na butobuto na marama, me ra laki qarava. Na balolo, ni dau cabe na siga me katakata, e waicala. E rauta walega na walu na kaloko, e sa waicala tale na balolo. O koya oya, na vuni nodra dau lako o ira e na bogi buto, se na cadra ni vula, o ira na gone marama, me ra laki taga kina, ni se kaukauwa vakavinaka na balolo. Ia, na nodra qoli tiko na marama Tui, me ra qoliva tiko na balolo, o ira na kena turaga, e ra yadra, e ra sa gole e na nodra i teitei, me laki kau mai, naka e baleta na balolo. Na uvi, na vudi, na dovu, na ka ga e tei tu me baleta na balolo. ~~Ma~~ Ni ra yaco mai e na nodra i tikotiko, e ra ~~mai~~ waraka tiko na balolo. Ia, o ira na marama, e rua tiko na nodra gauna ni taga balolo. E dua na dau taga na balolo, ni dau ~~se~~ toso cake mai na ua. E ra dau tukuna, na qase e Yasawa, kei ira na kena marama e ra bula e liu, ni taga veikove. Baleta, ni lako cake tu mai na ua. Ia, e na dua tale na gauna, e dau tagavi tale na balolo, ni sa di sobu na mati. E ra dau tukuna e nakena vosa vaka Yasawa, taga sirosiro. Baleta ni sa siro sobu tiko, na ua ni mati. E ra dau tukuna tiko, na balolo, e na mataka oqo, e da taga sirosiro. Oya, na kena vosa vaka Yasawa. Ni sa oti na nodra qoli, e sa waicala na balolo, e sa suka,

e sa tekivu tale ga i kea, ni sa basika mai e dua na cagi kaukauwa, e na sega saraga ni rawa ni soko kina e dua na waqa. E sa na rerevaki sara. E rerevaki sara, na waqa oqo, e rawa ni na vakaluvuca e dua na waqa levu. O na raica na wasawasa ni na vulavula. Era dau kaya o ira na kena qase, oqori na yacana vaka Yasawa na cagi oqori, na i qua ni cakau. Na i sava ni cakau, e sa sava na cakau, e na vuku ni balolo, e sava na kena matasawa, Ni sa rawa tu na kena balolo, e na kena kato, e ra sa maroroya na nodra lawa o ira namarama, e maroroya talega na nodra noke, e ra viviga vakavinaka, e ra sa qai siro sobu yani vakamalua, na kena turaga. O ira na marama, e ra sega ni ra kauta mai na balolo. E ra lako walega, e ra tagava na balolo, e ra biuta ki na kato. Ni oti na balolo, e ra viviga na nodra lawa, e ra lesu mai vata kei nanodra noke. E ra sa qai sirosobu yani nakena turaga. E liu, e ra dau siro yani, e ra dau taubena yani na salusalu. E ra laki cola mai na i vua ni balolo. Ni sa ra kauta mai nakoro, e sa qai mai yaco na kena qaravi, vakasaqa. Na tiki ni gauna talega oya, e dua na mata ni siga kaukauwa e cila kina. E na loma tiko ga ni siga ni caka balolo. Na mata ni siga oqo, e ra dau tukuna o ira na qase, na kena vakamamacataki ga na balolo. Na i naki ni mata ni siga oya, me vakamamacataki na balolo. Ia, daru lakova tale mada e dua na tikina au guilecava Tui. E va oqo, na balolo, eke, e dau rua tiko na kena vakatakilakila ike. E so na marama ni ra dau taga, e ra dau tagava vata na balolo, vata kei na so na kuli ni dalo, na kuli ni uvi. E ra dau tukuna na marama, ni sega ni dua na cagilaba, e yabaki vinaka. E kena i vakatakilakila oya, e sautu. Ni taga vata na balolo, vata kei

kuli ni dalo, kuli ni dalo drokadroka, e vaka ga e, ia na vanua oqo, e sega kina na dalo, e dau basika yani na kuli ni dalo, e na gauna oqo. Na kuli ni dalo, na kuli ni uvi. Ia, oya e ra dau tukuna, na yabaki vinaka na yabaki e ra ciciva tiko oqo. E yabaki ni sautu, na cava na kena i balebale, keimami ~~ta~~ taga balolo, keimami kunea kina na kuli ni dalo, na kuli ni uvi, oya na nodra i ~~tukutuku~~ na marama, ni ra qoli tiko e na balolo oya. E kena i karua, ni ra dau tagava na balolo, e so na gauna, e ra dau tagava vata kei na soata, e so na drau ni kau. Oya na i vakaraitaki ni yabaki ca, se cagilaba. Oya na i vakatakilakila, ni laurai na ka oya, e na gauna e tagami kina na balolo. Oya, na tikina au guilecava tiko. Me baleta na i vakaraitaki ni balolo. Ni sa mai vakayacori na balolo e Bukama, ni sa qaravi tiko i Bukama, e sega ni dua e lako i nona i teitei. E ra qarava ruarua, na tagane, vata kei ira na marama. Ia, na balolo eke, e sega ni dua na kena tabu. E kaniaki ni rawa ni kania e dua na gone lailai, ni se qai oti ga e lima na siga, ni se qai sucu mai. Na kena i karua, kevaka e dua na tinani gone, e vakasucu tiko, me rauta e siga lima, e rawa ni tukuni vua, lai taga balolo, lai qalo i waitui. E na sega ni rawa ni tauvimate. Oya na veika e baleta na balolo. Ia, na balolo e Bukama, e dua na ka bibi. E kena i balebale, ni tu na kena Bete, e tu na kena Matanivanua, e laukana e na veiyabaki taucoko. E so na yabaki, e sega na balolo, mai Yasawa, e sega nabalolo mai Dalomo, e sega mai Teci. E ra dau taro mai, vakacava mai Bukama, e tagavikina na balolo. Ko gona na ka au tukuna kina ni bera nanodaru vei talanoa, o Bukama ga, e rairai koto donu e na sala ni balolo. O

ya e na vuku ni nodaru veitalanoa taka tiko na balolo, me baleta na qoli oqo, e na nomu taroga vei au. Na veika mo kila tiko Tui, e na gauna e daidai, e sa vaka e raici e na gauna e daidai, na nodra sega ni vakadinata na ka oqo. O ira e ra dau vaka i tavi kina, e sa vaka e ra vakawelowekele kina. Ia, e sa ka hougata na nomuni yaco mai, e na nomuni mai rogoca na i talanoa, me baleta na balolo. E na kena qolivi tiko e Bukama, e rawa ni ra vakaukauwataki kina. E na nodra i tavi, me ra qarava, ni lumuti ira kina na kalou. Na kena i tinitini meu tukuna vei kemuni Tuiteci, na balolo talega, e volai talega, e na i Vola ni Veitarogi Vanua, i Bukama. Na kedratou i cavu talega na turaga ni Bukama, na Balolo. Kevaka o nina vaka titiqataka na nodaru veitalanoa, mo ni qai lai raica na i Vola ni Veitarogi Vanua mai Suva, na cava na i cavuti ni koro mai Bukama, e dua oqo, na balolo, e na gauna vaka Ratu Sukuna. Oya ga na i talanoa me baleta na balolo. Na ka ga meu vakabibitaka vei kemuni, mo nikila tiko, ni tolu tiko na vula ni balolo, e Yasawa. E sega ni rua, me vaka e kilai tiko. E dua ga na kena balolo na Tui Yasawa. Ia, na balolo meu lesuva tale mada, ni vosota, na balolo meu lesuva tale mada na kena na Tui Yasawa, e sega soti ni balolo levu. E rawa ga ni so e ra raica, ni sa tu e nuku. Ia, kevaka e kunei, kevaka e tagavi, e rawa walega ni dua walega na kuro. E sega soti ni balolo levu, ia e vakatokai ga, me kena balolo na Tui Yasawa. Oya, na levu ni talanoa e Bukama, e sa va oya, na kena levu.

-- Vinaka, e talei taki sara vakalevu vei au, e na noqu vakamuraia tiko mai na nomu i talanoa e na mataka ni siga ni kua. O tukuna vei au, na i vakatakilakila ni kena tagavi na balolo, o ni

~~taura~~ na qase e Bukama, mai na cabe ni vula. E rawa ni daru lesuva tale mada, mo rawa ni o vakamacalataka vakavinaka vei au, na i vakatakilakila oqo?

Oi, vinaka vakalevu Tuiteci. Na balolo, e ke, e sega ni dau caka e na gauna e cabe mai kina na vula, ka lai dromu. Na gauna ga, e sa vula siga vaka, me lau yacova tiko na mataka. Me rau vei muri tiko mai na mataka kei na vula, ia me rau veidonui kei na tobu oqo, ka siga na vanua. Oya, e sa kila tiko na kena Bete, ni mataka beka, e na taga na balolo.

-- Oya, me baleta na vula, e cabe mai yasana oqo. Cabe i yasana oqo, dromu i yasana oqo?

Io, sa o koya.

-- Ia, o ni taura vakacava na kena i vakatakilakila?

Ni veidonui vata kei na di ni mate. Ni gauna oya, e di tiko kina na mati, ni balolo, e sega ni taga e na ualevu. Na matasawa oqo, kevaka e daru na siro sobu e na nodaru veitalanoa oqo, o na raica e dua na nuku, e vakatokai tiko, na nuku vutuvutu, na vanua oya, e mamaca vakavinaka sara tu, ni donuya tiko na cila ni vula. Na vanua oya, e dau lai debe kina, na nodra kato ni taga balolo, o ira na marama. Na nodra tautauri ga na qase e va oya,

-- Au rogoca talega, ni o tukuna o iko, ni dua nakena i vakatakilakila, e vakatokai tiko na ululevu. Kevaka e daru rawa ni lesuva tale mada, mo vakamacalataka, au rogoca ni o tukuna tiko na ululevu? Na ululevu, e sa rairai kena vosa matau tiko oya. Oya, sara ~~kk~~ beka ga, na i vakatakilakila naba dua, ni qoli balolo, vei iratou na kena bete. E ratou laki raica na ka oya. Ko au sa talanoa taka oti, e rauta beka na tolu na kaloko, e na mataka caca, o

koya na bete e sa gole kina na vanua oya, me lai waraka tiko na kida ni mataka. Me lai raica na kena tobu. Baleta na ka talega oya, ni tukuni na kena i tukutuku vei ira nakena qase, ni cabe cake na mata ni siga, e rawa ni kania e so na manumanu ni vatu, e ra tiko i kea. Na vuni nona lako e na mataka, na bete oqo, me laki raica na ululevu. O koya ga oya, na i vakatakilakila ni balolo, ni raica, e kauta mai. Ni kauta mai, e ratou qai mai qarava na kena bete, e ratou mai matakawataki koya.

-- E lako yani i kea, e sa tiko saraga mai kea na balolo?

E sega, ese tiko ga naululevu.

-- Oi, na balolo oya, e duidui mai na ululevu?

Io, e duidui. Oya, e se lai kauta ga mai na ~~na~~ kena vakatakilakila, kevaka e na taga na balolo e na siga daru veivosaki tiko kina oqo na siga Tuxsiti. Kevaka e na taga, e na mataka ni Vukelulu, o koya, e na rauta na tolu na kaloko, e sa na tiko sara ga mai kea, e na mataka ni Vukelulu. E rauta na tolu na kaloko, e so, e se vakayagataka na cina. Vakayagataka na cina, me lai cinava na tobu oya. E na gauna ga e yaco mai kina, e sa veidonui vata kei na kena qolivi na balolo.

-- Au rogoca talega ni o tukuna tiko, na i vakatakilakila, e ra dau tukuna tiko na marama, me ra tagama na balolo. Na noqu rogoca toka na kuli ni dalo, vata kei na kuli ni uvi. Ke rawa ni daru lesuva tale mada, mo talanoataka tale mada mai?

Vinaka Tui. Na i vakatakilakila oya, au vakatitiqataka voli o au. E na dua na gauna ni taga balolo, au qai vakadinadinataka, Au qai vakadinadinataka, ni kau mai na balolo, vata kei na kuli ni dalo, e na nodra taga na marama. Au sa qai vakadinadinataka,

ni ra dau tukuna, na cava na kena i balebale oqo, e ra qai dau tukuna, oqo na kena i balebale, e yabaki vinaka. E yabaki sautu. E taga na balolo vata kei na kuli ni dalo. Ia, kevaka e ~~ga~~ taga na balolo, e qai kune kina na vei draunikau, na soqosoqo, e ra dau tukuna, ni vakatakilakila ca. Na cagilaba, se na dausiga. Oya na kena i vakatakilakila. Tui, au kerea meu lesuva tale mada e dua na ka, me baleta na balolo. E na gauna e ra sa tiko kina na marama, me vakarau me ra qoli balolo, e na mataka caca ni qoli balolo, e na gauna e cabe mai kina na vula, e ra tagava i kea na i matai saraga ni balolo. E ra dau vakatoka na qase, me

---

oco ni vula. Ni taga oti, e sega soti ni dede, taga oti ga, e ra gole lesu mai, me ra qai mai waraka na balolo e yaco mai, ni sa rarama mai na vanua. Ia, na vuku ni kena qaravi, e dua na kau, e tubu tu oqo, e yacana natavola. Na tivi se cava oya. Na drau ni kau oya, e ra dau lai beti mai o ira na marama, me mai ubi kina na kava, se dua na veleti, me qai biu ~~x~~ kina na balolo, ni sa buta mai. Me biu kina, me vakamamacataki. Na drau ni kau talega oya, e rawa ni ologi kina, e na gauna e sa vakasaqari kina me buta. E ologi kina, e vakasaqari me buta. Ni sa oti na kena ologi, me vakasaqari me buta, e sa ra qai vakasaqa o ira na rarama, na kena i coi. Io, Tuiteci, na balolo, e na gauna e sa buta kina, e rawa ni ra vulagitaka, na marama e Bukama, i Tamusua, vulagitaka i Teci, i Nabukeru, na vanua oya, e dau kau kina na balolo, e na veiyabaki, vei yabaki. E ra dau kauta sobu na balolo, ni nanumi, ni sega ni yacova, se taga balolo, se qoli balolo, o ira mai ra, e na gauna va oqo. Oya na i vakarau ni kena dau qolivi tu na balolo e na gauna va oqo.

Oya Tuiteti, meu tomana tale mada na nodaru veitalanoa, me baleta e dua na cakau e tiko i ke, e rauta e vitu na maile, i Bukama, i loma ni wasawasa, e yacana tiko o Tivole. E na gauna e liu, me yacova mai na gauna daru veivosaki tiko kina oqo, o keimami na i taba tamata e na gauna oqo, keimami a sega tu ni rawa e na cakau oya. Ni keimami rogoca tiko na kena veitalanoa, ni cakau oya, e cakau ni qoli nei Bukama. E tiko kina na ika, me baleta na vanua o Bukama. Au sega ga ni kila na yabaki keimami qai talega kina. E na dua na gaunaoya, e a kele mai kina e dua na ika ni qoli, e vakatokai na Volaca. E qai rogoca tiko o Elikina i tukutuku ni cakau oqo, keimami sa qai vakavakarau. E qai caka na kena i vakavakarau, me keimami sa qai butuka vakadua na cakau oqo. Keimami dau rogoca ga na kena i talanoa, e ra dau tukuna na qase, ni dua tale tiko ga na tivole, e tiko i vanua. E kena yavu, e ra dau tukuna tiko na qase. Kevaka o ni sa via lako i tivole, ni lako ga, ka mo ni lai taura na ka e tiko e na dela ni yavu oya. Na niu, na ka ga e tiko e na dela ni yavu ni tivole i vanua, e kau i na tivole i cakau, e sega ni dua tale na vanua e lai kau mai kina. Keimami sa qai vakayacora, e na siga Vukelulu, kila ga na Siga Vukelulu. Au sa sega ga ni kila se vula cava, esa dede toka vakalailai. Keimami sa qai lako, samaki na yavu oya, me vaka na kena i talanoa e na noqu rogoca tu. E samaki, e samaki sara vakavinaka, buki tale ga na niu i kea. E tukuni tu, ni keimami sa na q lai qoli tivole. Ia, na neimami lako, e qai sega ni dua, e vakadewataka vakavinaka na neimami lako. Keimami sivita mada e dua na cakau, e sa tukuni ni sa oti o tivole. Qai kerei o Kavetani, me toso vakalailai i

wasaliwa. Ia, ni keimami qai yaco yani, keimami qai raica ni votu tiko mai na cakau oqo. Keimami raica sara, na i vakadinā dina ni ka e ra dau tukuna tiko na qase. E ra dau tukuna vaka oqo na qase, ni yaco ki cakau oya, e rau tiko veivolekati ā rua na cakau. E na yasana ka gole ki Vanua Levu, na i cadracadra ni mata ni siga, e vakatokai o Tivole Levu. Na i dromudromu ni mata ni siga, evakatokai o Tivole Lailai. Ia, o Tivole Levu, e tiko kina e dua na vatu. E tiko tale ga kina e dua na daveta vinaka, e vaka nuku. E sa keimami vakadinadinataka, keimami rai ga yani, keimami sa raica sara na vatu, keimami dusia sara, oqo. Keimami raica tale ga na nuku. Ia, e dua talega na kena ca. Ni keimami qai yaco i kea, e sa ualevu sara tu na vanua. E kena i balebale, ni keimami se qai lako vakadua, keimami se qai vakaqara tiko na cakau oqo. Keimami yaco i kea, e sa ualevu na vanua. Ia, na ka e ra tukuna na qase, ni vanua oya, e dau qoñivi ga e na mati levu. Ni gauna ga, e sa lako mai kina na mati, e sa na qai suka tale na qoli. Ni keimami yaco i kea, keimami lai vaka cabora, na i valavala e ra tukuna naqase, e dua na ka keimami kunea, na levu niika. Keimami taleva, ia e sa sega ni rawa ga e dua na ika, ni keimami sa yaco yani i kea, e na ualevu. Ia, oya, e dua na cakau ni qoli vanua i ke. E dau tu na kena vosa, e sega ni rawa ni dua e lai qoli i kea, me lai vosataka na nona vosa ni nona vanua. E Bukama, e dau vakacabori na matakarawa, e na vanua oya, e dau vakaçabori ga e na kena vosa, e kainaki ni vosa vaka Tivole. E ra tukuna talega o ira na qase, ni vosa dina saraga vaka Bukama, na vosa vaka Tivole. Ia, e sa mai veisau, baleta na gauna ni vosa ni kua. Oya, na ka ga e rauta na cakau

o ya, e rauta e vitu na maile, na kena yawa. Ni ra dau biuta na qase me ra lako i cakau, e ra sega ni dau lako i cakau. E ra dau rai ga e na dela ni yavu, e na nodra kabasi ki cakau, e dau yaco donu sara kina na nodra waqa.

-- Au rogoca ni o tukuna tiko na kena vosa. O sa kila tiko beka na na kena vosa, mo rawa ni o cavuta talega?

Na kena vosa, e via vaka na, me vaka oqo, e daidai, e tukuni tiko, kauta mai na ka oqori. Se, kevaka e da na vosataka vaka Yasawa, e da na tukuna va oqo, "kou mai na kou ori". Iana kena vosa vaka Tivole e na vaka me berā bera. " Kou mai na kowa i e". E va oya na kena i lakolako, ia ni kua, kau mai na ko ori. Ia, e na kena vosa vaka Tivole, "kou mai na kowa i e". Ia, e kena ca ga, niu sa segasara toka ni kila vaka vinaka na kena i vosa vosataki dina.

-- E taleitaki sara nanomu vakamacala, me baleta na qoli balolo, vata kei na qoli tivole. Ni sebera ga ni mai cava na nodaru veitalanoa. Ke tu tale beka e so na ka me baleta na balolo, e sa rairai kena gauna oqo?

Oi vinaka Jōvilisi. E dua ga na ka au na via tukuna, au via~~x~~ lesuvata~~xx~~ talega na i talanoa ni balolo, e na vanua vakaturaga i Bukama. Au kila ni o sa rogoca rawa na nomu i tavi, ni o iko na turaga Bete, au kilani o sa rogoca na nomu i tavi, ki vua na turaga Matanivanua, e namatanivanua ni balolo. Na ka e sa kunei tiko, e sa viavia vakawaletaka na nomu i tavi, e a lesi iko kina na kalou. E na gauna e daidai, e dodonu mo maroro ya, me vaka na nodra a maroro ya na nodra i tubutubu, e ra a solia kina na nodra i gu. Ia, e sa dodonu mo vakayacora na nomu i tavi, me

na rawa ni dei tiko na nomu i tavi, e sa lesi iko kina na kalou. E ra tu na lewe ni vanua, e ra sa vakayacora tiko na nodra i tavi. E via tukuni i ke, me da raica na noda i tavi, da cakacaka taka, cakava e na yalo dina, ni sa i koya na i tavi, e sa lesi keda kina na kalou. Oya e na vuku ni qoli oqo na balolo. Au lesuva tale, kau vakadreta talega, na veivosaki oqo, vei kemuni na vakaitavi, me baleta ni o kemuni na bete, o kemuni na qarava na bete, kemuni na qarava na matanivanua. E dodonu mo ni kila tiko na nomuni i tavi, e sa lesi kemuni kina na kalou. Oya, na vakasama ga, au vinakatak meu vakaraitaka tale, e sa va oya na kenalevu.

SA OTI